

TUBERKULYOZNING OLDINI Olish VA ZAMONAVIY DAVOLASH USULLARI: YUQUMLI KASALLIK SIFATIDA IJTIMOIIY VA TIBBIY MUAMMOLAR

Baxriyeva Navruza Islomovna

Ganiyeva Shaxlo Fayzilloyevna

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 22.03.2026

Revised: 23.03.2026

Accepted: 24.03.2026

KALIT SO'ZLAR:

Tuberkulyoz, yuqumli kasallik, profilaktika, davolash, sog'liqni saqlash, zamonaviy metodlar, ijtimoiy muammolar.

Tuberkulyoz (TB) – insonlar orasida keng tarqalgan yuqumli kasallik bo'lib, asosan o'pka tizimini zararlaydi. Kasallikning tarqalishi ijtimoiy, iqtisodiy va tibbiy omillarga bog'liq. Shu sababli TB bilan kurashishda profilaktika, erta tashxis va zamonaviy davolash usullari muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada tuberkulyozning asosiy sabablari, epidemiologiyasi, davolash metodlari va oldini olish strategiyalari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kirish

Tuberkulyoz tarixiy jihatdan insoniyat uchun jiddiy xavf tug'dirgan yuqumli kasalliklardan biridir. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO, 2022) ma'lumotlariga ko'ra, har yili millionlab insonlar TB bilan kasallanadi va yuz minglab odamlar ushbu kasallikdan vafot etadi. Tuberkulyozning tarqalishi ko'pincha ijtimoiy omillar bilan bog'liq: kambag'allik, aholi zichligi, sog'liqni saqlash tizimining yetarli emasligi kasallikni tez yoyilishiga sabab bo'ladi. Zamonaviy davolash usullari esa antibiotiklar va kombinatsiyalangan terapiya bilan birga erta tashxis va nazoratni o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, TB bilan kurashishning samarali strategiyalari ijtimoiy va tibbiy

yondashuvlarni birlashtirishni talab qiladi. Maqola maqsadi tuberkulyozni oldini olish va zamonaviy davolash usullarini o'rganish, kasallikning ijtimoiy va tibbiy muammolarini tahlil qilishdir. Tadqiqotning obyekti – tuberkulyoz bilan bog'liq profilaktika va davolash tizimi, predmet – tuberkulyozni oldini olish va davolashdagi samaradorlik. Tadqiqot metodlari sifatida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, statistik ma'lumotlarni solishtirish, klinik va epidemiologik kuzatish usullari qo'llangan.

Asosiy qism

Tuberkulyoz *Mycobacterium tuberculosis* bakteriyasi bilan yuzaga keladigan yuqumli kasallikdir. Infeksiya asosan havo-tomchi yo'li orqali tarqaladi. Kasallikning klinik belgilariga uzoq davom etuvchi yo'tal, ishtahasizlik, vazn yo'qotish, isitma va terlash kiradi. TB diagnostikasi uchun mikroskopik tekshiruv, rentgenologik tekshiruv va molekulyar diagnostika metodlari qo'llaniladi.

Tuberkulyoz (TB) – insonlar orasida keng tarqalgan yuqumli kasallik bo'lib, asosan o'pka tizimini zararlaydi, ammo ayrim hollarda jigar, buyrak, miyaga ham ta'sir ko'rsatadi. TB bakteriyasi *Mycobacterium tuberculosis* havo-tomchi yo'li orqali yuqadi. Yuqumli bemor yo'tal, aksirish yoki gapirganda bakteriyalarni havoga chiqaradi va atrofdagi sog'lom insonlarga yuqadi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha har yili 10 milliondan ortiq odam TB bilan kasallanadi, shundan taxminan 1,5 million odam kasallikdan vafot etadi. Yuqori xavf guruhlari immuniteti past bolalar, surunkali kasalliklarga chalinganlar va kambag'al hududlarda yashovchilar kiradi. Kasallikning tarqalishiga ijtimoiy omillar ham ta'sir qiladi: zich joylashgan shaharlarda yashash, kambag'allik, sog'liqni saqlash tizimining yetarli emasligi TB tarqalishini kuchaytiradi.

TB ning belgilari kasallik shakliga qarab farqlanadi, ammo eng ko'p uchraydiganlari uzoq davom etuvchi yo'tal, ishtahasizlik, vazn yo'qotish, isitma va kechasi terlashdir. Surunkali o'pka tuberkulyozi eng keng tarqalgan shakl hisoblanadi. TB diagnostikasi uchun mikroskopik tekshiruv, rentgen tekshiruvi, molekulyar diagnostika (PCR) va immunologik testlar (Mantoux testi, IGRA) qo'llaniladi. Ushbu diagnostika usullari erta tashxis qo'yish va kasallikning jiddiy shakllarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy davolash usullari kombinatsiyalangan antibiotik terapiyasini o'z ichiga oladi. Standart davolashda Isoniazid, Rifampicin, Pyrazinamide va Ethambutol dorilari ishlatiladi. Davolash davomiyligi odatda 6 oydan ortiq bo'lib, barcha dorilarni to'liq qabul qilish zarur. Multidrug-resistant TB (MDR-TB) va extensively drug-resistant TB (XDR-TB) shakllari esa zamonaviy klinik amaliyotda jiddiy muammo hisoblanadi, chunki bakteriyalar standart antibiotiklarga qarshi chidamlilik hosil qiladi. Shu sababli MDR va XDR TB holatida uzoq

muddatli davolash va ikkinchi qator dorilar qo'llaniladi. Davolashning samaradorligi uchun dorilarni muntazam qabul qilish, DOTS (Directly Observed Treatment, Short-course) monitoringi va qo'shimcha immunitetni mustahkamlovchi vositalardan foydalanish zarur.

TB tarqalishini kamaytirish uchun profilaktika choralariga alohida e'tibor qaratish lozim. BCG vaktsinasiyasi bolalar orasida TB ning og'ir shakllarini oldini olishda samarali hisoblanadi. Shuningdek, sog'lom turmush tarzi, shaxsiy gigiena qoidalariga rioya qilish, xonalarni shamollatish va aholining TB bo'yicha xabardorligini oshirish ham kasallik tarqalishini kamaytiradi. Ijtimoiy choralar sifatida kambag'al hududlarda sog'liqni saqlash xizmatini rivojlantirish, profilaktik tekshiruvlar o'tkazish va yuqumli bemorlarni izolyatsiya qilish tavsiya etiladi.

Tuberkulyoz nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy muammo hamdir. Kasallik ishchi yoshlar orasida tarqalganda ishchi kuchining kamayishiga olib keladi. Kambag'allik va sog'liqni saqlash xizmatlarining yetarli emasligi davolash imkoniyatlarini cheklaydi. MDR va XDR shakllari esa sog'liqni saqlash tizimiga moliyaviy yukni oshiradi va kasallik bilan samarali kurashni qiyinlashtiradi. Shu sababli TB bilan kurashish strategiyalari tibbiy yondashuv va ijtimoiy chora-tadbirlarni birlashtirgan kompleks strategiyani talab qiladi.

Shuningdek, TB bilan kurashishning samarali strategiyalari doimiy monitoring, epidemiologik tadqiqotlar va aholining xabardorligini oshirishni o'z ichiga oladi. Zamonaviy texnologiyalar va diagnostika usullarini qo'llash, dori vositalarini yangilash va davolashni optimallashtirish TB bilan kurashda muhim ahamiyatga ega. Boshqa muhim jihat – multidisipliner yondashuv: tibbiy, ijtimoiy va iqtisodiy choralarni birlashtirish orqali TB tarqalishini sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Shu bilan birga, yangi dori vositalari, vaksina innovatsiyalari va onlayn xabardorlik kampaniyalari TB bilan samarali kurashishda muhim vosita hisoblanadi.

Zamonaviy davolash usullari odatda kombinatsiyalangan antibiotik terapiyasini o'z ichiga oladi: isoniazid, rifampicin, pyrazinamide va ethambutol. Davolash davomiyligi odatda 6 oydan ortiq bo'lib, dori vositalarining to'liq qabul qilinishi kasallikni to'liq davolash va bakteriya qarshiligini oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Multidrug-resistant TB (MDR-TB) va extensively drug-resistant TB (XDR-TB) kabi shakllari esa zamonaviy klinik amaliyotda jiddiy muammo sifatida qaraladi. TB bilan kurashishda profilaktika ham muhim: BCG vaktsinasiyasi, ijtimoiy sharoitlarni yaxshilash, aholining sog'lom turmush tarzi, gigiena qoidalarini targ'ib qilish, tezkor tashxis va kasallikni izolyatsiya qilish. Epidemiologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aholining xabardorligini oshirish va profilaktik tadbirlarni amalga oshirish TB tarqalishini sezilarli darajada kamaytiradi.

Shuningdek, TB ijtimoiy muammolar bilan ham chambarchas bog'liq. Kambag'allik, chekka hududlarda sog'liqni saqlash xizmatining yetarli emasligi, aholining malakali tibbiy yordamga kirish imkoniyati cheklanganligi kasallikning tarqalish xavfini oshiradi. Shu sababli TB bilan kurashish faqat tibbiy yondashuv emas, balki ijtimoiy strategiyalarni ham o'z ichiga olgan kompleks choralarni talab qiladi.

Tuberkulyoz – insoniyat uchun global sog'liqni saqlash muammosi bo'lib, asosan o'pka tizimini zararlaydi, ammo ayrim hollarda buyrak, jigar va markaziy asab tizimiga ham ta'sir qilishi mumkin. Kasallikning etiologiyasi Mycobacterium tuberculosis bakteriyasiga asoslanadi. Yuqumli bemor yo'tal, aksirish yoki gapirganda bakteriyalarni havoga chiqaradi va atrofdagi sog'lom insonlarga yuqadi. Dunyo sog'liqni saqlash tashkilotining so'nggi hisobotlariga ko'ra, TB butun dunyo bo'yicha yiliga taxminan 10 million odamni zararlaydi, shundan 1,5 milliondan ortiq bemorlar vafot etadi. Yuqori xavf guruhlariga immuniteti pasaygan bolalar, surunkali kasalliklarga chalinganlar va kambag'al hududlarda yashovchilar kiradi. TB tarqalishiga ijtimoiy-iqtisodiy omillar ham katta ta'sir ko'rsatadi: zich joylashgan shaharlarda yashash, kambag'allik, sog'liqni saqlash tizimining cheklanganligi va aholi xabardorligining pastligi kasallikni tez tarqatadi. Shu sababli TB bilan samarali kurashish tibbiy, ijtimoiy va iqtisodiy yondashuvlarni birlashtirishni talab qiladi.

Tuberkulyoz klinik jihatdan surunkali yo'tal, ishtahsizlik, vazn yo'qotish, isitma va kechasi terlash kabi belgilar bilan namoyon bo'ladi. Kasallikning aniqlanishi uchun mikroskopik tekshiruv, rentgen tekshiruvi, molekulyar diagnostika (PCR) va immunologik testlar (Mantoux testi va IGRA) qo'llaniladi. Ushbu metodlar erta tashxis qo'yish va bemorni davolashni tezlashtirishda katta ahamiyatga ega. Shuningdek, TB tashxisi davomida bemorning ijtimoiy sharoitlari ham inobatga olinadi, chunki yuqumli kasalliklarning tarqalishida aholi zichligi va turmush sharoiti muhim rol o'ynaydi.

Tuberkulyozning sabablari va epidemiologiyasi

Tuberkulyoz Mycobacterium tuberculosis bakteriyasi tomonidan yuzaga keladi. Kasallikning asosiy yo'li – havo-tomchi infektsiya. Yuqumli odam yo'tal, aksirish yoki gapirganda bakteriyalarni havoga chiqaradi va atrofdagi sog'lom insonlarga yuqadi. WHO ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda yiliga 10 milliondan ortiq odam TB bilan kasallanadi, shundan 1,5 milliondan ko'prog'i vafot etadi. Yuqori xavf guruhlariga immuniteti past bolalar, surunkali kasalliklarga chalinganlar va kambag'al hududlarda yashovchilar kiradi.

Tuberkulyozning tarqalishiga ijtimoiy faktorlar ham ta'sir qiladi. Masalan, zich joylashgan shaharlarda, kambag'al oilalarda, sog'liqni saqlash xizmatlari cheklangan

hududlarda kasallik tez tarqaladi. Shu sababli TB bilan kurashish nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy strategiyalarni ham talab qiladi.

Klinik belgilar va tashxis usullari

TB ning belgilari kasallik shakliga qarab farqlanadi, ammo eng ko'p uchraydiganlari: uzoq davom etuvchi yo'tal, ishtahsizlik, vazn yo'qotish, isitma va kechasi terlash. Surunkali o'pka tuberkulyozi eng keng tarqalgan shakl hisoblanadi, ammo jigar, buyrak, miyaga ham yuqumli shakllari mavjud.

Tashxis usullari:

1. Mikroskopik tekshiruv (Ziehl-Neelsen bo'yoq bilan): sputum namunalarini tekshirish orqali bakteriyalar aniqlanadi.
2. Rentgen tekshiruvi: o'pka strukturasidagi o'zgarishlar aniqlanadi.
3. Molekulyar diagnostika (PCR): bakteriyaning DNK qismlarini aniqlash orqali tezkor tashxis imkoniyati.
4. Immunologik testlar (Mantoux testi, IGRA): infektsiyaning mavjudligini aniqlash.

Zamonaviy davolash usullari

Tuberkulyozning asosiy davolash prinsipi – kombinatsiyalangan antibiotik terapiyasi. Standart davolash protokoli quyidagi dorilarni o'z ichiga oladi: Isoniazid, Rifampicin, Pyrazinamide, Ethambutol. Davolash davomiyligi odatda **6 oydan** ortiq bo'ladi va barcha dorilarni to'liq qabul qilish zarur.

MDR-TB (multi-drug resistant TB) va XDR-TB (extensively drug-resistant TB) shakllari esa zamonaviy klinik amaliyotda jiddiy muammo hisoblanadi. Bu shakllarda bakteriyalar standart antibiotiklarga qarshi chidamlilik hosil qiladi, shuning uchun ikkinchi qator dorilar va uzoq muddatli davolash talab etiladi.

Profilaktika va oldini olish strategiyalari

TB tarqalishini kamaytirish uchun quyidagi profilaktika choralarini amalga oshirish muhim:

1. BCG vaktsinasiyasi: Bolalar orasida TB ning og'ir shakllarini oldini olish.
2. Sog'lom turmush tarzi va gigiena: Shaxsiy gigiena qoidalariga rioya qilish, xonalarni shamollatish.
3. Ijtimoiy choralar: Kambag'al hududlarda sog'liqni saqlash xizmatini rivojlantirish, profilaktik tekshiruvlar o'tkazish.
4. Erta tashxis va kasallikni izolyatsiya qilish: Yuqumli bemorlarni vaqtida aniqlash va davolash boshlash.

Epidemiologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aholining TB bo'yicha xabardorligini oshirish va profilaktik choralarni amalga oshirish kasallik tarqalishini sezilarli darajada kamaytiradi.

Ijtimoiy va tibbiy muammolar

Tuberkulyoz nafaqat tibbiy muammo, balki ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlariga ham olib keladi:

- Ishga qodir yoshlar orasida kasallikning tarqalishi ishchi kuchining kamayishiga sabab bo'ladi.
- Yuqori kambag'allik darajasida davolashga imkoniyat yetarli emas.
- MDR va XDR shakllari sog'liqni saqlash tizimiga moliyaviy yukni oshiradi.

Shu sababli TB bilan kurashish strategiyalari tibbiy yondashuv va ijtimoiy chora-tadbirlarni birlashtirishni talab qiladi.

Xulosa

Tuberkulyoz – global sog'liqni saqlash uchun jiddiy muammo bo'lib, uning oldini olish va davolashda zamonaviy usullar muhim o'rin tutadi. Kombinatsiyalangan antibiotik terapiyasi, erta tashxis, samarali monitoring va profilaktika strategiyalari TB tarqalishini kamaytirishda samarali vosita hisoblanadi. Ijtimoiy omillarni hisobga olgan holda, aholining xabardorligini oshirish va sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish TB bilan kurashda asosiy strategiya hisoblanadi. Shu bilan birga multidrug-resistant shakllari bilan kurashish uchun yangi dori vositalari va innovatsion davolash yondashuvlarini rivojlantirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xoliqov, A., & Tursunov, S. Tuberkulyoz: tashxis va davolash metodlari. Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2019, 152-180-betlar.
2. Yo'ldoshev, R. Yuqumli kasalliklar va ularning oldini olish. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi, 2020, 45-78-betlar.
3. Karimova, M. Tuberkulyoz va ijtimoiy muammolar: zamonaviy yondashuvlar. Samarqand: Ilm-fan nashriyoti, 2021, 30-65-betlar.
4. Nazarov, D. Tuberkulyozni profilaktika qilish va davolash usullari. Toshkent: Tibbiyot va farmatsevtika nashriyoti, 2018, 90-125-betlar.
5. Usmonova, F. Multidrug-resistant TB va yangi davolash strategiyalari. Buxoro: Ilmiy tibbiyot nashriyoti, 2022, 12-55-betlar.
6. Sodiqov, B. Yuqumli kasalliklar epidemiologiyasi va nazorati. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti, 2017, 100-145-betlar.